

povodu izlaska prvih triju svezaka. U međuvremenu iziđeše tri slijedeća sveska, dok su tri posljednja u pripremi (deveti svezak sadržavat će razna abecedna kazala). Glade općih podataka o ovom enciklopedijskom pothvatu upućujemo čitaoca na prikaz u BS 1975.

Četvrti svezak našega „rječnika“ počinje riječju *Figlie* (= *Kćeri*, što ulazi u naslov mnogih ženskih redovničkih družbi), a završava člankom *Intrecciagligli* (Antun Augustin, suutemeljitelj talijanskih redovnica „*Obilate del Divino Amore*“). Ovaj će svezak napose zanimati kćeri i sinove sv. Franje Asiškoga i sv. Dominika Guzmána („braća propovjednici“). Brojni su i duži članci o raznim Franjima, Ivanima, Josipima, Grgurima i Vilimima. Našazimo također veće članke o binomiju „filozofija i redovnici“, o Francuskoj, Njemačkoj (tal. *Germania*), Isusu Kristu, bratstvu, judaizmu. Zanimljiv je članak o „ikonografiji“ redovnika i redovnica (tj. kako su likovno prikazivani, nekad i danas, što popunjava prethodni članak *Costume*, u 3. svesku). Od ovoga četvrtog sveska dalje zapaža se da se kod većih i važnijih članaka vodi više računa o pojedinim redovničkim obiteljima, njihovoj povijesti i predaji, što potvrđuje uvjerenje o bogatstvu i raznolikosti redovničkog života i njegovih oblika („atipičnost“ je česta pojava, protiv mišljenja o nivelaciji ili standardizaciji!).

Peti svezak polazi od riječi i pojma *Iona* (tj. „Zajednica Jone“, prezbiterijanska ustanova na istoimenom otoku u Škotskoj) i završava sa člankom o monaštvu uopće. U ovom svesku našazimo puno dužih i važnih članaka o skupinama redovnica (irsko monaštvo, redovništvo na Britanskom otočju *Isole* / i u Italiji, prošački i vojnički redovi, mercedari i minimi sa svojim ženskim ograncima) te o „svjetovnim“ vjerskim ustanovama (tal. *Istituti secolari*) i o institutima uopće. Ozbiljni su članci o laicizmu, radu (tal. *Lavoro*) i liturgiji, u vezi s raznim redovničkim obiteljima; o redovništvu među muslimanima (tal. *Islam* i *Maometto*), te o odnosu Luthera i marksizma prema redovništvu. Opširan je i prekoristan članak o Mariji, kao prvog Kristovoj sljedbenici i uzoru (modelu) svih redovnika i redovnica. Napose je zanimljiv i važan članak o institutima kršćanske savršenosti, jer osvjetljuje sâm naslov ove osebuje enciklopedije. Pažnje su također vrijedni solidni članci o lateranskim i lionskim crkvenim saborima u vezi s redovnicima. Posebnu vezu s Hrvatima imaju ovdje dva članka: o Ani Marovich (sic!), rodenoj u Mlecima 1815. i umrljoj ondje 1887., pošto je osnovala družbu „*Riparatrici del Cuore Santissimo di Gesù*“, i o otoku Mljetu (tal. *Milita*) kao benediktinskoj opatiji.

Šesti i, za sada, posljednji svezak ovog enciklopedijskog djela obuhvaća riječi i pojmove od *Monachesimo urbano* (tj. o monaštvu unutar gradova) do *Pinzoni* (Faustin Jovita, svećenik i utemeljitelj Sestara „*Angelle della Carità*“ u Bresciji). Svezak je važan za sve one i za ono što se odnosi na monaštvo, na razne „oblate“, uršulinke i bolničarske redove ili družbe. Osim toga sadrži više dužih članaka o glazbi (tal. *Musica*, uvijek u vezi s redovnicima), o poslušnosti, pastoralnom djelovanju, kaznama, hodočašćenju, pokori i savršenosti. Dva se doprinosa posebno tiču Hrvata: o pavlinima (tal. *Paolini*) i o Č. M. Mariji Petković, utemeljiteljici „*Kćeri Milosrđa*“ s otoka Korčule (umrla u Rimu 1966.).

Potpisani prati razvoj ovog „rječnika“ od njegova začetka i izlaska u javnost pa eva do šestog sveska. Čini se opravdan dojam da su ovi daljnji svesci ostali na visini prvih, a vjerojatno su i bolji. Marljivi organizator zna pronaći ponajbolje suradnike, čak ako žive vrlo daleko od Rima, pa je povećao njihov broj i, osobito, kakvoću obradbe pojedinih predmeta. Stoga je razumljivo da veće i jače članke izrađuje više autora, specijalista, vodeći računa o pojedinim dijelovima, vremenima, itd. Sigurno, bit će i ovdje nedostataka, kao što ih ima u svakom ljudskom djelu. Trebalo bi analizirati pojedine doprinose i onda o svakome dati mjerodavan i promišljen sud. To će učiniti pojedini korisnici kad pristupe uporabi ovog jedinstvenog i suvremenog djela, što služi na čast kulturi talijanskih katolika.

Atanazije J. MATANIĆ OFM.

Bernardin ŠKUNCA, ŠTOVANJE ISUSOVE MUKE NA OTOKU HVARU, Izdavač: Crkva u svijetu, Biblioteka „*Radovi*“ 5, Split 1981. Format 24x17 cm, str. 216, likovnih priloga 17 + zemljopisna karta otoka Hvara.

Hrvatska bogoslovska znanost u naše doba postaje sve bogatija novim znanstvenim djelima s bogoslovske područja uopće, a crkveno-povijesnog napose. Ove smo godine dobili novo djelo iz pera dra fra Bernardina Škunce, franjevca južnohrvatske provincije sv. Jeronima (Zadar) i profesora Centralne teologije u Splitu, pod naslovom ŠTOVANJE ISUSOVE MUKE NA OTOKU HVARU, što je izišlo kao peta knjiga niza „*Radovi*“,

koje izdaje revija splitsko-makarske metropole „Crkva u svijetu“.

Djelo, plod specijalnog studija, bilo je 28. veljače 1980. obranjeno kao doktorska radnja na Bogoslovskom fakultetu u Zagrebu, i to s naslovom „Osobitost štovanja Isusove muke na otoku Hvaru“ i podnaslovom „Pučki oblici štovanja Isusove muke na Hvaru kroz povijesni, teološki i liturgijsko-pastoralni pogled“.

U stvaranju djela pisac se koristio brojnim rukopisnim i tiskanim vrelima s područja Hvara i ostale Hrvatske, te rimskih arhiva, zatim domaćom i stranom literaturom u iznosu do skoro dvije stotine jedinica, pa i ispitivanjem pojedinih ljudi.

Knjiga se dijeli na uvod (15–18) i dva dijela: 1. Povijesni pregled štovanja Isusove muke (19–123); 2. Teološka analiza i liturgijsko-pastoralno vrednovanje hvarskih pasionskih pobožnosti (125–177). Na kraju su dodani prilozi (179–207), koji uz arhivsku dokumentaciju u pjesmi i prozi donose i popis križonoša na Veliki Petak, koji počinje s 1817. godinom u Jelsi. Na koncu je dodan sažetak na francuskom (209–210), koji je sačinjavao naslov doktorske radnje: „Particulaire du culte de la Passion dans l'île de Hvar“...

Kroz to, djelo je podijeljeno u osam poglavlja: I. Povijesni okvir štovanja Isusove muke na otoku Hvaru s posebnim osvrtom na štovanje Isusove muke u kasnom srednjem vijeku; II. Štovanje Isusove muke u povijesti hvarskih bratovština, od kojih su četiri bile bratovštine sv. Križa; III. i IV. Isusova muka u pučkim pobožnostima, gdje je u prvome redu povijesno i stvarno opisana procesija „za Križem“; V. i VI. Isusova muka na Hvaru u okviru liturgije i u pasionskim „skazanjima“. U posljednja dva poglavlja obrađuje se: teologija hvarskih pasionskih tekstova (VII) i odnos starih pasionskih pobožnosti i današnjih vjernika (VIII).

U „općem zaključku“ pisac naglašava da se njegov rad uglavnom kreće u vremenskom okviru od 16–20. st., jer za starije razdoblje nije imao dovoljno izvornih podataka. Zatim utvrđuje osam točaka: 1. Pučke pasionske pobožnosti na Hvaru odraz su opće-crkvenog duhovnog mentaliteta kasnoga Srednjeg vijeka s naglaskom na afektivnoj povezanosti s Isusovom mukom u duhu teologije Isusova čovječstva, što su je od 11. do 14. st. razvijali istaknuti katolički sveci: Anselmo, Bernard, Franjo Asiški i Bonaventura; 2. U hvarskim pasionskim pobožnostima ima mnogo izvornoga, domaćeg, pučkog, a naročito u procesiji „za križem“; 3. Pasionske igre na Hvaru izraz su trajne težnje laika

da budu aktivni članovi u svojoj domaćoj crkvi; laici su često kroz bratovštine predvodili navedene pobožnosti; 4. Na Hvaru postoji ravnoteža između pučke pobožnosti i liturgije; pučke su pobožnosti preuzele neke pojedinosti iz liturgije (ps. 50, Puče moj ...), ali su i neke pojedinosti pučkog običaja i sadržaja ušle u hvarsku liturgiju, o čemu svjedoči tek otkrivena pjesmarica bratovštine sv. Križa u Hvaru; 5. Hvarski je puk imao bogat odnos prema Isusovoj mucu i uopće bio je dobro poučen u vjerskim istinama; 6. Uza sve to što je Venecija više stoljeća vladala Hvarom i talijanski jezik bio službeni, na Hvaru su se pučke pobožnosti uvijek odvijale na hrvatskom narodnom jeziku; 7. Neke pučke pasionske pobožnosti na Hvaru polako nestaju, ali druge se obavljaju s nesmanjenim zanosom, kao npr. procesija „za križem“ u noći i teoforična procesija na Veliki Petak uvečer; 8. Trebalo je to vjersko blago osvijetliti, teološki ocijeniti i izviditi mogućnosti njegova posuvremenijavanja (176–177).

* * *

Djelo je bez sumnje znanstveno, jer je rađeno metodom koja istražuje uzroke i utvrđuje posljedice; izvorno, jer prvi put ex professo obrađuje taj predmet u našoj Crkvi i u našoj bogoslovskoj znanosti; jedinstveno, jer se bavi jedinstvenim predmetom, kome je kruna noćna procesija „za križem“, koju u noći između Velikog Četvrtka i Velikog Petka obavlja šest župa hvarske ravnice: Jelsa – Pitve – Vrisnik – Svirče – Vrbanj i Vrboska. Ta procesija nikada u svojoj povijesti nije izostala osim 1944., kada ju je njemačka okupatorska vojska zabranila, ali i te se godine obavila na drugom kontinentu, na afričkom tlu u El-Shattu, u kojoj je sudjelovalo oko osam tisuća hrvatskih vjernika uz mnoštvo engleskih i američkih oficira i vojnika (64). Zanimljivo je mišljenje pisca, da je procesija nastala u 16. st. u vezi s događajem sa Sv. Križićem 1510. u doba pučke bune na Hvaru (66), ali da je običaj držanja procesije isključivo po noći nastao tek u 19. st.

„Štovanje“ dra Škunce pisano je jasnim stilom i izvršnim hrvatskim jezikom. Osim toga dato je veoma pregledno. Radi svega toga, makar je djelo teološko, znanstveno, može ga s lakoćom i korišću čitati i onaj koji nije svršio teologiju.

Djelo sam pročitao čitavo i pažljivo. Nisam našao nikakvih većih zamjerki. Ipak sam naišao na neke manje propuste ili netočnosti, od kojih spominjem po jednu povijesnu,

metodološku, jezičnu i tiskarsku. Kad pisac govori o političkim gospodarima Hvara nakon osnivanja hvarske biskupije 1145. g., na jednom mjestu ostavlja vremensku prazninu veću od jednog stoljeća: 1278–1390. (22). Tu je, naime, trebao umetnuti da je 1278–1358. Hvar priznavao vlast Venecije, a od 1358–1390. opet Hrvatsko-Ugarske.

U 1. poglavlju o povijesnoj pozadini štovanja Muke na Hvaru pisac ističe jake duhovne osobe, koje su izvršile pokretačku ulogu u kasno-srednjovjekovnom zamahu štovanja Isusove muke, pa doslovno veli: „Pozornost poglavito zaslužuju: sv. Anselmo, sv. Bernard, sv. Petar Damjanski, sv. Franjo Asiški, sv. Bonaventura“ (24). U daljnjem tekstu pisac je posebnu pozornost posvetio Anselmu, Bernardu, Franji i Bonaventuri dajući im čitave četiri stranice tako da na svakoga od te četvorice dolazi po jedna stranica (24–28), dok je Petra Damjanskoga isključio iz tog obrađivanja kronološkim redom, a njegovo ime samo spominje u zadnjoj alineji te točke među drugim manje važnim pojedincima (28). Kad je već istaknuto, da i P. Damjanski zaslužuje poglavitu pozornost, onda ga je trebalo obraditi između Bernarda i Franje, ili se njegovo ime na str. 24 imalo jednostavno ispustiti.

Od jezičnih grešaka primijetio sam na str. 67. dvostruki rod riječi posjet: „o posjeti crkava“ ... „o posjetu Božjim grobovima“. U hrvatskom je riječ posjet samo muškoga roda, pa je prvi oblik pogrešan.

Tiskarske su greške sasvim neznatne. U djelu od preko 200 stranica nema ih niti desetak. Upozoravam da na str. 75. mjesto „Krvavice“ treba biti Krvavica. Također na str. 173, redak 17. odozgo, mjesto „treći temeljni zakon“ treba da bude „drugi temeljni zakon“.

Još bih na kraju istakao jedan tehnički nedostatak toga inače nadasve znanstvenog djela: nedostaje abecedno kazalo osobnih imena i zemljopisnih naziva, što bi uvelike olakšalo znanstvenu upotrebu djela.

Uza sve te nedostatke djelo zaslužuje najvišu ocjenu. Ono može poslužiti kao poticaj našim mladim teološkim doktorandima, da za svoje doktorske radnje uzimlju domaće teme iz bogate religiozne i kulturne baštine katoličke Crkve u hrvatskim zemljama.

NEKI RADOVI ANĐELE HORVAT O SPOMENICIMA NAŠE KULTURE

Biti zaljubljen u kulturnu baštinu svoga naroda znači odgovorno i znalčki odnositi se prema njoj i otkrivati njezino bogatstvo, značenje i ljepotu novim naraštajima.

Takav stav prema spomenicima kulture svjetovnog i sakralnog karaktera ima naša poznata znanstvena radnica i pisac dr. Anđela Horvat. Da bismo se u to uvjerali dovoljno je samo prelistati njezino kapitalno djelo *Između gotike i baroka* (Zagreb 1975, str. 562), te uočiti njezine važnije objavljene radove, čiji popis se nalazi u istoj knjizi (str. 511–512).

Ovdje se želimo ukratko osvrnuti na neke njezine posljednje rezultate istraživanja.

I.

Horvat A., PREGLED SPOMENIKA KULTURE S PODRUČJA OPĆINE KLANJEC, Zagreb 1979., str. 60

Već sam naslov upućuje nas da se ovdje radi o spomenicima s područja općine Klanjec, odnosno s područja rijeke Sutle. To granično područje Hrvatskog zagorja sa susjednom Štajerskom bilo je omiljeno obitavalište čovjeka od prethistorije, što svjedoče nalazišta u Miljani, Bojačnu, na Špičaku i slično. Tu su pronađeni razni predmeti od halštata do starijeg željeznog doba, ako ne i nakon toga. Zato su spomenuti svi, pa i najmanji lokaliteti s bilo kojim predmetom prethistorijske vrijednosti.

Nakon toga obrađeni su spomenici kulture svjetovnog karaktera s tog područja. Dakako, polazi se od krasne pozicije Cesargrada, odakle se pruža divan pogled na pitome i zelenilom bogate brežuljke. Najstariji dio, sada već na žalost ruševnog grada – u obliku je polukruga i bez branič-kule. Grad ima zidove i preko šest metara debele. „Sistem zidina štono su učvršćene kulama, koje su nastale u doba pojave topa čine da je vanjski dio burga vrlo prostran.“ Grad se spominje 1339., kada ga je kralj Sigismund darovao Hermanu Celjskom. Za seljačke bune 1573. bio je oštećen, a nakon toga obnovljen. No, doskora ga je južno od Klanjca zamijenio novi dvorac: Novi Dvori Klanječki. Ovaj dvor zasnovan je još na renesansan način s četvorougaonom osnovom, unutarnjim dvorištem i cilindričnim kulama na uglovima. Sagrađen je 1603., što je naznačeno u grbu gospodara Erdődyja na lijepom renesansnom portalu, s napetim lukom ukomponiranim u kvadrat